

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

№ 78
(18198)

2012 чылдың
июль 10,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Өг-бүле, ынакшыл болгаш шынчы чорук хүңгүге

ШОЛБАН КАРА-ООЛ:

«Быжыг өг-бүле — күштүг күрүнениң үндезини»

Өг-бүле, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң байырлалының бүдүүзүндө үлегерлиг өг-бүлелерге алдар болдурган байырлыг хурал болуп эрткен. Субботада Чазак Бажыңыга ынакшылдың ындын сөстери чаңгыланган. Эр улус ол хүн өөнүң ишти-ниң дугайында, ажы-төлүнүн, уйнуктарының дугайында чоргаарал-биле чугаалап турган, а херэеженер уян, чараш шүлүктөрүни номчаан. Чазак Бажыңының бир дугаар залыңа «Ынакшыл болгаш шынчы чорук дээш» деп медаль-биле 25 чыл ажыр кады аас-кежиктиг чурттап турар өг-бүлелерни шаңнаан.

Республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан 20 өг-бүле хуралче чалаттырган. Ыраккы Мөңгүн-Тайга кожуундан эгелзэш, Кызыл хоорайга чедир чээрби өг-бүлелерниң чамдыктары ажы-төлдөрүн, уйнуктарын эдерткилеп алгылаан келген.

Өг-бүлелерниң кады чурттаан ылы, мергежилдери, ажы-төлүнүн саны аңгы-аңгы. Ынчалза-даа оларны каттыштырып турар чаңгыс үлүс бар — өг-бүле оларның эң улуг едешкини, амыдыралчы быжыг өлөнгижи. Амыдыралдың янзы-бүрү шенелделерин шыдажып эрткеш, хөй чылда кады чурттап элгеш, бот-бодунга ынакшылын адагалап арттырып, бот-бодунга үндүткелин оскунмааннар, олар-ның өг-бүлели чаңгыс чер-чуртту-гарыңа езулуг үлегер-чижек.

Медальдарны тыпсып тура, Тываның Баштыңы Ш.В.Кара-оол «Быжыг өг-бүле — күштүг күрү-нениң үндезини» деп медеглзэн. Чорге-чагырганың бүгү адырла-рының удуртукчуларының өмүнэ-

зинден чыылганнарны болгаш республиканың бүгү чурттаачыла-рын июль 8-те демдеглеп эрттирип турар өг-бүле, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң байырлалы-биле байыр чедирген. Православ ша-жында июль 8 дээрге ыдыктыг Петр биле Февронияның хүнү. Православ даялдыг бо байыр-лалды хөй. нациялыг Россияның чону хүлээп ап, чүс-чүс чылдарның дүргүзүндө кижилер бүрүзүңгө өг-бүлениң эң кол чөлөнгижи болгаш камгалалы болуп арткан.

«Өг-бүле — күрүнениң эң кол институту» — деп, Шолбан Ва-леринович уламчылаан. — Бистер чеже-даа школаларны, спорт залдарын, чогаалдыг төлтерин тудуп турзувусса, өг-бүле чокта уруглар аас-кежиктиг болбас. Силерниң чижээңерге даянып, аас-кежик — өг-бүлде, ынакшылда база бот-бодунга шынчы чорукта, аас-кежик — ажы-төлде деп бүзү-релдин-биле чугаалап болур-дур. Ада кижилер өг-бүлениң, ажы-төлүнүн, бажыңының дугайында

чоргаарал-биле чугаалап турда, онза-ла-дыр, дыңнаксанчыг-дыр! Ол чоргааралды бистер силер-биле бүгү ниитилелге дамчыдаа-лыңар. Өг-бүлели дээш, аймак чону дээш, төрзөн чурту дээш хары-салгалыг эр кижилер — аныктарга үлегер-чижек болур ужурулуг. Ынакшыл болгаш шынчы чоруунар дээш шуптуңарга четтиргенимни илереттим. Өг-бүлелерниң одун отчудуп чоруурунар дээрге, бис-тиң республикавысты, чуртту кам-галап чоруурунар ол-дур» — дээн.

Чазак Баштыңының холундан медальды бир дугаарында Кызыл хоорайдан Барахтаевтерниң өг-бүлели — Владимир Николаевич биле Нина Аркадьевна олар алган. Олар 39 чыл кады чурттап турар, үш ажы-төлдүг. Владимир Нико-лаевич 1969 чылдан бээр ТР-ниң радиотелевидение төвүндө ажил-дап турар. Ол — «Россия Федера-циясының харылзаазының масте-ри» хүндүлүг аттың эдилекчизи. Нина Аркадьевна — педагог, № 30 уруглар садының удуртукчузу. Өг-бүлелиниң өмүнээзинден аныак чаңгыс чер-чурттууларыңа олар өг-бүлелинге аас-кежикти тып, хөй чылдар өттүр ону кадагалап арттыраарын күззэн.

Шаңнатканнарның аразында Кызылдан Оюн-оол Дөртөн-оол-ович биле Раиса Доржуевна Мон-гуштар база бар. Олар база 39 чыл кады чурттап турар, үш ажы-төл-дүг. Өг-бүлениң баштыңы бүгү на-зынын культура болгаш уран чүүл-ге бараалгадып келген. Ол — «Саян» ансамблиниң үндезликчи-

лериниң бирээзи, хөгжүмчү, ТР-ниң Композиторлар эвилелиниң ке-жигүнү, уругларга «Чочагай» ыры номуунун автору. Ам ол — ТКУ-нун чанында Кызылдың педагогика колледжизиниң хөгжүм башкызы.

Оглу Саян ачазын дөзеп, Санкт-Петербургуң театр уран чүүлүнүн академиязын дооскан. Ол — «Серко», «Сонька-золотая руч-ка», «Азиат», «Гаишники», «Коче-гар» деп фильмнерге ойнаан.

Раиса Доржуевна — социал ажилдакчы, идепкейжи хөй-ниити-чи, Өг-бүле чылыңга тураскааткан «Быжыг өг-бүле-быжыг күрүне» деп конкурстун тилекчизи.

Зайченколорның өг-бүлели 56 чыл эгин кожа амыдырап-чурттап келген, олар ийи уруглуг. Вениа-мин Трофимович Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тылга ажилдааш, Тиелелге бодунун улуг үлүг-хуузуң кириген. Ол геоло-гия шинчилелдер черинге ажил-даан. Бүгү нарын, берге айтырыг-ларга шийтирпни чүгле ол хүлээп алып деп чоок кижилери чу-гаалаар.

Өөнүң ишти Любовь Петровна — бухгалтер. Шыдамыккай, сагыш човаачал ава ийи ажы-төлүнүн бол-гаш уйнуунун чоргааралы. Олар-ның уруу Наталья Вениаминовна Беспалова Тывада сураглыг бичии уруглар кезер эмчизи, дээди кате-горияның эмчизи. Оглу Николай Вениаминович «ЭнергоФиктнер» Россия-Герман энергетика компа-ниязында ажилдап турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

Чазак Даргазының
ажыл-албаны

ХАНЫ КАЖЫЫДАЛДЫ ИЛЕРЕТКЕН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Красно-дар крайның губернатору Александр Ткачевка бол-гаш крайның бүгү чурт-такчыларыңа июль 6-дан 7-же регионнуң таварыш-каны бойдустун чаъс халавы дээш бистиң республиканың чуртта-чыларының өмүнээзинден ханы кажыыдалды илерет-кен телеграмманы чорут-кан. Ында мынча дээн:

«Хүндүлүг Александр Нико-лаевич, амы-тыныңдан чарылган кижилер дээш ханы кажы-далды илеретип тур бис. Бой-дустун коргунчуг айыыл-халавы чүс ажыг кижиниң амы-тынын алгаш барганы — улуг ажыг-шүжүг-дүр. Тываның чурттакчы-лары ол айыыл-халапты бодунуң дег хүлээп ап, Кубандан сөөлгү медээлерни дыңнап, кажы-далыңарны үлежип турар. Бо берге үеде силерге болгаш Крас-нодар крайның чурттакчыла-рыңа бергелерни шыдамыккай ажып эртерин, берге-даа болза, бурунгаар чорууруң күзедивис. Бодум хуумда болгаш коллега-ларым — Тыва Республиканың Чазаның кежигүннериниң өмү-нээзинден болгаш хөй национал Тываның чурттакчыларыңдан силерге ханы кажыыдалды илереттим».

Краснодар крайга бүдүн дүн-хүн дургузунда чаъс чагган, чамдыкта ол суггур чаъсче шилчип турган. Синоптиктерниң санап турары-биле чаңгыс дүн-хүннүн чаъзының хемчээли ийи ай дургу-зунда чагган чаъска дең. Красно-дар крайга болган үерниң ур-жуундан амы-тыныңдан чүс ажыг кижилер чарылган, 90 ажыг кижилер бертинген. Геленджик, Ново-российск, Крымск хоорайлар болгаш ол районда хөй суурлар, хуторлар үерге алыскан. Июль 9-ту Кубанда кажыыдал хүнү кылдыр чарлаан.

Айыыл-халап Неберджаевск суг шыгжамыры-биле холбашкан деп турар дидир-дидир чугааларны специалистер буруу шапкан. Чаъс болгаш дагдан баткан суглар каттышкаш, бедик чалгыгны эккелгенин медээлер агентилели дыңнаткан. Хөй кижилер амы-тыныңдан чарылган бо фактыга хамаарыштыр истелге херзэн ажиткан.

Рейтинг түңнелдери

БИРГИ ОДУРУГЖЕ БҮЗҮРЕЛДИИ-БИЛЕ КИРГЕН

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Сибирь Федералдыг округтун губернаторларының аразында медиарейтингиниң түңнелдери-биле лидер болуп турарын Россияның массалыг информация чепсектери дыңнадып, бижип турар.

«Медиалогия» компаниязы РФ-тиң регионнарының баштыңна-рының рейтингизиниң ээлчеглиг июнь айда түңнелдерин шак ын-

чаар үндүргөн. Шолбан Кара-оол май айда рейтинг таблицазының 9 дугаар черинге турган болза, ам бирги одуругже бүзүрелди-биле

кирген. Шинчилелдерниң авторларының тайылбырлап турары-биле алырга, төп парлалга Тываның Баштыңының ажил-чорудулгазынга хамаарыштыр кичээнгей бо удаада Бай-Тайга кожуунга чоокта чаа болган өрттү өжүрери-биле холбашкан кижилер чидиргилерлиг болушкун-биле дорт холбаштырып турарлар. Журналистер Ш.В. Кара-оол нарын бо байдалдарда бодунуң албан-дужаалының аайы-биле боттук хемчеглерни дол-дораан дарый ап, бодун езулуг туруштук, бодунуң шиитпирин тодаргай түңнелдерге албан эк-кээр шиитпирлиг кижилер кылдыр көргүскен дээрзин бедии-биле үнелеп турарлар.

Тываның Баштыңы өрт өөскээн черге боду чедип барып, парашю-тист-десантниктерни дилеп тыва-рынга дорт киришкенин демдегледип турар. Айыыл-халаптың ол дүрген болгаш тодаргай хөдөлүп, эгезинден-не парлалга ажык болуп, болушкунга хамаарыштыр долу тайылбыр медээлерни берип турган. Оон шиитпир-биле июнь 7-де Тывага кажыыдал хүнүн чарлаан. Оон аңгыда ол болушкунга хамаарыштыр истелге-даа түңнелдерин манавай-даа, ол-ла дораан амы-

тынындан чарылган парашютист өртчүлери шаңналдарга кирир дилег кылырын дыңнаткан. Шолбан Кара-оолдун: «Оолдар албан-хүлээлгезин күүседип, отка удур туруп, төнчүзүңге чедир ажилдап, болдунар-ла чүүлдерни кылганнар. Ол дээрже маадырлыг чорук-тур. Оларның аттары Тываның арга-арыг камгалал албанының дайын-чыларының даңзызынга мөңгедер артар дээрзин шиитпирледивис.» дээн сестерин массалыг информация чепсектери шупту кичээнгейге ап, калбаа-биле бижип, дыңнадып турган. Оон ыңай Тываның Баштыңы авиа-арга камгалалының ажил-дакчылары-биле ужурашкан, мынча дээн: «Бай-Тайга кожуунга шак ол участкага улуг хемчээлдиг ажилдарны кылганыңарны бодум хуумда аңаа чедип барып көрдүм. Көрдүңер чүүлдер шупту шынарлыг кылдыңар-дыр. Өрт-биле демиселге дидим болдунар.»

Июнь айның рейтингизиниң ийги болгаш үшкү черлеринде-Иркутск болгаш Омск областарының губернаторлары Сергей Ерошенко биле Виктор Назаров олар чоруп турар.

РЕГNUM информация агент-лининиң материалдарына үндезилеп белеткээн.

Россияның почт

Чагаалажы кичээли

Россияның почтазының застарт эрттирип турар россияның 10 дугаар «Чылганың тергини кичээли» мөөрейи доозулган.

Түңнелинде аңгы-аңгы цияларга бир дугаар чедип Сукпак суурнуң агролице-никчизи Майя Монгуш, Кы-№ 3 школазының өөрө-Айрана Хертек, Дерзиг-А өөреникчизи Любовь болгаш Кызылдың №2 ш-ның үстүкү класзының өөрө Анай-Хаак Күжүгет тус-алган.

Ийи-үш дугаар черлер Кыс Хомушкун, Чайнаш Ла Күдерек Хорлуг-оол, Люб-чан, Орлана Хажык, Олча Чаяна Күржепей алганн-ышкан тускай шаңналды-дылда чагаа бижээн Айлана оолга тывыскан. Мөөрейг кейлиг чоруун көргүскен ба-Алдынай Чырта-ооловна-лыг, Урана Николаевна Са-гаш Надежда Ортун-ос Тоорук «Тываның эртин-тускай үндүрүлгени белекке

Наталья ТОРБОСТА

Россияның почтазының вада салбырының специа-

ШОЛБАН КАРА-ООЛ: «Быжыг өг-бүле — күштүг күрүнениң үндезини»

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Тес-Хемден Танк Хууракович Уржаанай биле Кара-кыс Санаевна Самба олар 44 чыл бурунгаар өгленишкен. Өг-бүлениң баштыңы езулуг маадырлыг кижилер, «Кы-зыгаар шериглериниң тергини» хөрөк демдээниң 1-ги чадазы-биле авиа-озал-ондаанга таварышкан шериглерни камгалашканы дээш шаңнаткан. Ол 40 ажыг чыл иштинде көдээ ажил-агыйынга ажилдаан. Өг-бүлө үш ажы-төлдүг, олары шупту дээди эртемниг. Өөнүң ишти 30 чыл стажтыг педагог.

Чаа-Хөл кожуундан Раиса Тюлюшева биле Михаил Антонович Межекейлер бо чылдың ноябрь айда кады чурттаандан бээр 35 чылын демдеглээр. Михаил Антоновичиниң чугаазы-биле алырга, оларның эң улуг аас-кежиин төлөптүг кижилер болган дөрт ажы-төлү! Ажы-төлүнүң дугайында ол улуг чоргаарал-биле чугаалаар. Улуг уруу Аяна Михайловна Тываның күрүнэ университетин болгаш Москваның саң-хөө

академиязын дооскан. Ол Чаа-Хөлдүн ХБАБ эргелекчизи. Өөнүң ишти-биле ийи ажы-төлүн өстүрүп турар. Оглу Мерген Михайлович РФ-тиң ИХЯ-ның Тюменде юри-диктиг институтун дооскан. Өөнүң ээзи-биле ийи ажы-төлдүг. Оглу Шолбан Михайлович Кемеровнуң медицина академиязын база Иркутскиниң медицина университе-диниң ординатуразын дооскан. Ол ТР-ниң Перинаталдыг төвүнде реаниматолог-анестезиолог эмчи. Хеймер оглу Буян — Россияның ИХЯ-ның Омскиде академиязының 3-кү курузунуң курсантызы.

Ак-Довурак хоорайдан инже-нер-механик Чингир-оол Сүүр-оолович Монгуш өг-бүлөзи болгаш ажы-төлү оон эң кол эртинези деп санап чоруур. Олар өөнүң ишти Фаина Ак-ооловна-биле 38 чыл кады чурттап келген. Олар ийи кыстыг, ийи оолдуг. Олары өг-бүлелиг, эртем-билиглиг. Монгуш-тар алды уйнуктарының ынак кы-рган-авазы, кырган-ачазы. Ажы-төл хөйдө берге-даа болза, сес ажы-төлдүг ада-иезиниң эки үлегер

чижээ өг-бүлени хей-аът кирип чораан. Өг-бүлениң баштыңы үргүлчү күш-ажылда. Ол — даг-дүгү үндүр сөөртүп эгелзэннерниң баштайгыларының бирээзи.

Ыраккы Мөңгүн-Тайга кожуун-нун чурттакчылары Николай Чаш-оолович Хертек биле Көшкендей Хертековна Ламажык олар август 27-де кады чурттаандан бээр 50 чыл болган алдын юбилейин дем-деглээр. Олар алды ажы-төлдү өстүрүп, кижизиткен. Эрзин ко-жуундан Зайцов Сандыкович биле Доржатмаа Ламажаповна Хорба-лар 46 чыл кады аас-кежиктиг чурттап чоруур. Бүгү назынында олар малчыннап келген. Кызымак-кай күш-ажылы дээш хөй шаңнал-дарны алган. Олар — сес ажы-төлдүг. Зайцов Сандыкович Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгуттуруп чораан.

«Өг-бүлө амыдыралының хоо-чуннары» деп, Раиса Доржуевна Монгуштуң байырлалдың эң эге-зинде-ле чугаалаан баштак сөс-терин Таңды кожуундан Людмила Ивановна биле Владимир Ми-

хайлович Семеновтарга долuzu-биле хамаарыштырып болур. Олар ам таптыг-ла 61 чыл кады чурттап турар! Көдээ суурнуң башкызы биле бөдүүн чолаачы амыдырал-дың кандыг-даа бергелери турза, бүгү назыда бот-бодунга ынак болгаш оларны ажып эрткен. Люд-мила Ивановна — орус дыл болгаш литература башкызы, РФ-тиң Пре-зидентииниң грантызының эди-лекчизи, РСФСР-ниң школалары-ның алдарлыг башкызы. Владимир Михайлович Таңды кожууннун санитар-эпидемиология албанының чолаачызы болуп ажилдаан. Амгы үеде өг-бүлө хүндүлүг дыштаныл-гада. Оглу Владимир Владимиро-вич Вольскиниң Кызыл Сылдыс орденниг дээди шериг училищезин дооскан. Хөй чылдарда Чепсектиг Күштер албанынга ажилдаан, Кызылда чурттавышаан сайгар-лыкчы болуп ажилдап чоруур. Людмила Ивановна өөнүң ээзиниң дугайында чоргаарал-биле чугаа-лаар: «Хөй чылдар бурунгаар чолаачы оолга дужа бергеним аас-кежим. Чурттап олар бажыңы-

высты боттарывыс тудуп ал-садты тараан бис, оолду черге бодарадып, кижизи Шуптуңарга аас-кежикти ки-вис. Өг-бүлө бүрүзү аас-ке-болзун. Аас-кежиктиг өг-б-көвүдээн тудум, чурттун-чоруу быжыгар».

Үстүнде ады киргенн аңгыда, «Ынакшыл болгаш чорук дээш» деп медалы шаңнаткан өг-бүлелер бо: Шонгакович биле Татьяна хайловна Аракчаалар; Ан-Александрович биле Екат Петровна Ждановичилер; Ал Норбуевич биле Анна Дарс Кууларлар; Андрей Маад биле Салбакай Арапчоровна нейлер; Иван Донгакович Селикмаа Успуновна Байды Дарыс Киш-Чалааевич биле С Кочааевна Ондарлар; Ск Монгушевич Болат-оол бил-дежда Шагдыр-ооловна Д Александр Александрович Валентина Хомушкевна Саг Александр Седип-оолович Нина Хүрөң-ооловна Күжүг Сергей Боттук-оолович бил-дын-кыс Сарыг-ооловна Мо-тар; Октя Бора-Көжээевич Тартаа Осур-ооловна Куула

Светлана БАЛЧ

Виктория ЛАЧУГИНА тырттырган чуруктары.

ХООЧУНГА БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Июнь 6-да Кызыл хоорайның чурттакчызы, күш-ажылдың хоочуну, тылдың ажилчыны Вера Федоровна Шабалина мугур 90 харлаан.

Юбилейга Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының адындан бирги оралакчызы Михаил Козлов өртектиг белекти сунмушаан, үр чылдарда ак сеткилдиг ажил-ижи дээш өөрүп четтиргенин илередип, кадык-шылды болгаш узун назынны күзээн. Федералдыг инспектор Татьяна Монгуш хоочунга Россия Федерациязының Президентизинин байыр чедиришкенин байырлыгы биле тывыскан.

Владимир Путин байыр чеди-

ришкенинде дараазында чүүлдерни онзагайлап турар:

— Силерниң салгалга, чуртувустун үүлезинге таварышкан бүгү-ле бергелерни чүктөп эрткен тилекчилерниң болгаш тудугжуларның салгалына чоргаарланыр бис.

Хоочунга белектерни болгаш байыр чедиришкенин Кызыл хоорай чагыргазының социал хөгжүлдө департаментизинин, Пенсия фондузунун хоорай салырының төлээлери база сөңнээн.

Узун назылыг болзажок, Вера

Федоровна омак-сергек хевээр, чурттап эрткен чылдарының дугайында сактышкыннары-биле үлешкен. Ол Красноярск крайның Каратуз районунун Красносельск суурга хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө төрүттүнген, авазы эрте чок болганы-биле соңгу иелиг өскөн. 1939 чылда оон ажилчын долчу намдары эгелээн. Каратуз суурга почта ажилдакчызы, Минусинскиге вулканизаторщик болуп ажилдаан. 1941 чылда Каратузче катап ээп кээп, дайын чылдарында колхозка ажилдап, фронтуну аш-чем-биле хандыраарына дуздалашкан.

1953 чылда өөнүн ишти чок апарган ийи ажы-төлдүг кижээ

кадай кылдыр барып алган база өг-бүлөзи-биле Тываже көжүп келген. Кызылга баштай вулканизаторщиктеп (септелге заводунга), а 1960 чылдан тура — «Кызыл-тудуг» организациязынга дашчылап ажилдап турган. Оон бир дугаар ажилдаан тудуу — Кызылдың башкы институтунун объектизи. Оон соонда «Кызыл» аалчылар бажыңы, Титов кудумчунда уруглар сады, Кызылдың төвүнде чуртталга бажыңнары. 17 чыл дургузунда дашчы Шабалинаның дорт киржилге-биле Тываның найысылалы өзүп-мандып, чаагайжыттырган. 1977 чылдан бээр Вера Федоровна хүндүлүг

дыштанылгада.

Оон узун оруктуг ажил-ижи хөй санныг күрүне болгаш албан черлеринин шаңналдарына төлөп-тиг болган. Байыр чедиришкенин хөрүн хулээп ап тура, Вера Федоровна сагыш-сеткилинден өөрүп мынча деп чугаалаан:

— Республиканың Чазаның Даргазындан болгаш күрүнениң Баштыңындан чаңгыс эвес удаа байыр чедиришкенин хулээп ап тур мен. Оларның мээң дугайымда билири, мени сактып чорууру кайгамчык-тыр. Оларга ол дээш четтирдим.

ТР-ниң албан-езузуңуң сайтызындан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯ ХООЙЛУЛАРЫ

Тыва Республиканың Конституциязынче өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың июнь 4-те хулээп алган

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың июнь 20-де дагын катап хулээп алган

1 чүүл

Тыва Республиканың Конституциязынче («Тувинская правда», 2001 чылдың май 15-те; 2003 чылдың июнь 26-да; 2005 чылдың декабрь 30-де; 2006 чылдың декабрь 14-те; 2007 чылдың июнь 21-де, июнь 23-те; 2008 чылдың апрель 29-та, май 6-да, август 21-де; 2009 чылдың июль 30-де; 2010 чылдың апрель 15-те, ноябрь 9-та, декабрь 28-те; 2012 чылдың март 6-да; «Шын», 2006 чылдың декабрь 14-те; 2007 чылдың июнь 26-да; 2008 чылдың май 15-те, сентябрь 2-де; 2009 чылдың июль 23-те; 2010 чылдың апрель 15-те, ноябрь 9-та, декабрь 28-те; 2012 чылдың март 17-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 10-гу чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиер:

«10 чүүл. Күрүне эрге-чагыргазының органның системасы

1. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күсекчи органның системасын Россия Федерациязының конституция тургузуунун үндезиннери-биле, күрүне эрге-чагыргазының төлээлекчи болгаш күсекчи органның организастаарының ниити принциптери-биле дүүштүр боттары тургузар. Суд эрге-чагыргазының органның системасын федералдыг конституция хоойлузу-биле тургузар.

2. Тыва Республиканың дээди албан-дужалдыг кижизи болза, Тыва Республиканың Баштыңы болур.

3. Республикада хоойлу үндүрер (төлээ-

лекчи) эрге-чагырганы Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) боттандырат.

4. Күүседикчи эрге-чагырганы Тыва Республиканың Чазаа боттандырат. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы баштаар. Тыва Республиканың Баштыңы болгаш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы деп аттар дөмей уjur-уткалыг болур.

5. Суд эрге-чагыргазын федералдыг судтар болгаш Тыва Республиканың судтары — Тыва Республиканың Конституция суду болгаш эптештирилге судьялары боттандырат.

2) 110 чүүлдүн 1 кезээниң бирги абзазын күжүн чидирген деп санаар;

3) 111-ги чүүлдүн 2 кезээниң «г» пунктузун дараазында эдилге-биле бижиер:

«г») Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязын болгаш Тыва Республиканың Чазаның Аппарадын тургузар, Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязының, Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының удуртукчуларын албан-дужалга томуйлаар болгаш албан-дужалдан хостаар;».

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың июль 9

№ 1433 ДХ-1

Тыва Республиканың «Чер дугайында» Конституция хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың июнь 20-де хулээп алган

1 чүүл

2004 чылдың ноябрь 27-де № 886 УХ-1 Тыва Республиканың «Чер дугайында» Конституция хоойлузунга («Шын», 2004 чылдың декабрь 16-да; 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың май 15-те; 2009 чылдың январь 20-де, март 12-де, апрель 21-де, июль 28-те; 2011 чылдың февраль 17-де, апрель 9-та, июль 30-де; 2012 чылдың февраль 17-де, апрель 12-де, июнь 21-де, декабрь 30-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги чүүлдүн 1 пунктузун дараазында эдилге-биле бижиер:

«1) чер участогу болза, кызыгаарларын федералдыг хоойлулар-биле дүүштүр бедаргай кылдыр шийтпирлеп каан, черниң ырындагы кезээ болур. Федералдыг хоойлу-биле доктааткан таварылгаларда

өнчүге дедир эгидилге чокка дамчыдып берген;»

4) 17-ги чүүлге:

а) 1 кезектин 5 пунктузунда «чорударына» деп сөстүн соонга «хууда» деп сөстү немээр;

б) 2 кезекке дараазында уткалыг 6 пунктузу немээр:

«6) хууда дузалал ажил-агый чорударына — 2,5 гектар;

5) 20-ги чүүлге «Шимчевес эт-хөреңгиге эргениң күрүне бүрүткелинин болгаш оон-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлу-биле» деп сөстөрнү «1997 чылдың июль 21-де № 122-ФХ «Шимчевес эт-хөреңгиге эргениң күрүне бүрүткелинин болгаш оон-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлу дээн);»

6) 29-ку чүүлдүн 3 кезээнге «хууда

дузалал ажил-агыйының дугайында федералдыг хоойлу-биле» деп сөстөрнү «болгаш бо Конституция хоойлузу-биле» деп сөстөр-биле солур;

7) 34-кү чүүлдүн 2 кезээниң бирги абзазын дараазында эдилге-биле бижиер:

«2. Көдээ ажил-агыйга ажыглаар черлерден чер участогун садып турар кижичер участогун садар сагыштының дугайында меделелди Тыва Республиканың Чазанче, оон өртээн, хемчээлин, чер участогунун турар черин болгаш удур-дедир санажылгазын кылган турар уjurлуг хуусаазын айытканы-биле, бижимел хевирге кириер хулээлгелиг. Ындыг дугуржулгалар талазы-биле удур-дедир санажылгалар кылырының хуусаазы тозан хонуктан хөй болбас уjurлуг.».

8) 36-гы чүүлдүн 3 кезээн дараазында эдилге-биле бижиер:

«3. Көдээ ажил-агыйга ажыглаар черлерден чер участогун албадал-биле оон ээзинден суд чуруму езугаар хавырған бооп болур, бир эвес чер участогун көдээ ажил-агыйга ажыглаар черлерниң дүжүткүр чоруун боттуу-биле кудуладырынга азы экологтук байдалын элээн баксырадырынга чедир, черни ажыктыг кылдыр ажыглаарының чер хоойлужудулгазы-биле доктааткан негелделерин хажытпышаан, ажыглаар болза. Көдээ ажил-агыйга ажыглаар черлерниң дүжүткүр чоруун боттуу-биле кудуладырының үнелел барымдаазын болгаш экологтук байдалын элээн баксырадырының үнелелдиг барымдаазын Россия Федерациязының Чазаа доктаадып тургузар.

Көдээ ажил-агыйга ажыглаар черлерден чер участогун албадал-биле оон ээзинден суд чуруму езугаар хавырған бооп болур, бир эвес ындыг өнчү ээзинде чер участогунда өнчү эргези тыптып келген хүнден, үш болгаш оон хөй чылдар улаштыр, ол чер көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинге азы көдээ ажил-агый продукциязының бүдүрүлгези-биле холбашкан өске-даа ажил-чорудулга кылырынга ажыглааттын-май турар болза. Тыва Республикада көдээ ажил-агыйын чорудары-биле азы көдээ ажил-агый продукциязы бүдүрери-биле холбашкан өске-даа ажил-чорудулганы боттандыраарының онзагай чүүлдерин барымдаалааны-биле, чер участоктарын ажыглаайн баарының демдектерин Россия Федерациязының Чазаа доктаадып тургузар.»

9) 36-чүлүг:

а) бирги абзацты дараазында эдилге-биле бижиер:

«Хамаатыда өнчү эргезинде хамааржып турар болгаш ол чер үлүүн арендага бер-бээн азы ону өске-даа арга-биле үш болгаш оон хөй чылдар дургузунда улай-улай ажыглаан чер үлүүн ажык чок чер үлүү деп санаан бооп болур. Ынчан «Шимчевес эт-хөреңгиге эргениң күрүне бүрүткелинин болгаш оон-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр эргези бүрүткетинген чер үлүглери, бо абзацта айыткан чылдаган-биле, ажык чок чер үлүглери деп санаттыг бооп болбас.

б) дараазында уткалыг ийи болгаш үш абзацтарны немээр:

«өнчү ээзинин дугайында меделер көдээ ажил-агыйының ажыгалдыг черлерин хуужудар дугайында тус чер бот-башкарылга органның «Шимчевес эт-хөреңгиге эргениң күрүне бүрүткелинин болгаш оон-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлуну күштүг кылдыр киреринге чедир хулээп алган шийтпирлеринде чок чер үлүүн, азы өнчү ээзи өлгөн болгаш ол чер үлүүн хоойлу езугаар-даа, чагыг езугаар-даа арттырган кижилер чок, азы салгакчылардан кым-даа салгал дамчып эдилээр эрге чок, азы салгакчылар шупту салгал дамчып эдилээринден ойталаан, азы салгакчыларның кайызы-даа салгал дамчып эдилээр кылдыр хулээп албаан, азы шупту салгакчылар салгал дамчып эдилээринден ойталаан болгаш оларның кайызы-даа кым-бир кижиге салгал дамчыштыр эдилээрин айытпаан чер үлүүн ажык чок чер үлүү деп санап болур.

өнчү үлүүнде хамааржып турар чер участогунун турар черинин аайы-биле суурнуң азы хоорай округунун тус чер бот-башкарылга органы, бо чүүлдүн бирги абзазында айыткан чылдаганнар-биле ажык чок деп санаттыг чер үлүглери, база бо чүүлдүн ийги абзазында айыткан чылдаганнар-биле ажык чок деп санаан чер үлүүн ээлеринин (бир эвес ындыг улус бар болза) даңызын тургузар (моон соңгаар бо чүүлдүн сорулгаларына — ажык чок чер үлүүн даңызы дээр).»

в) алдыгы абзацты дараазында эдилге-биле бижиер:

«өнчү үлүүнде хамааржып турар чер участогунун турар черинин аайы-биле суурнуң азы хоорай округунун тус чер бот-башкарылга органы, бо чүүл-биле доктааткан чурум езугаар ажык чок деп санаан чер үлүүн муниципалдыг өнчү эргезин хулээп көөр дугайында негелде-биле судка айтырыгы тургузар эргелиг.»

10) 36-чүлүг дараазында уткалыг абзацты немээр:

«өнчү үлүүнде хамааржып турар чер участогунун турар черинин аайы-биле суурнуң азы хоорай округунун тус чер бот-башкарылга органы, Россия Федерациязының субъектизинин ажык чок деп тодаратканы, чер үлүглери даңызын массалыг информация чепсектеринге парладып үндүрер болгаш бодунун албан-езузуңуң сайтында «Интернет» четкизинге өнчү үлүүн киржикчилеринин ниити хуралын чыырынга чедир, үш ай бурунгаар, кириер (бир эвес ол бар болза). Айыткан даңыны ол муниципалдыг тургузуңуң девискээринде тургускан информастыг щиттерге азар.»

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден, он хонук эрткенде күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың июль 9

№ 1455 ДХ-1

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың май 18-те №642 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың май 2 № 271

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың талантылыг аныяктарына күрүне деткимчезин көргүзүр, Тыва Республикага ХТК(хөглүглер, тывынгырлар клуву) шимчээшкенин непередир болгаш сайзырадыр сорулгабиле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың май 18-те №642 "Тыва Республиканың Чазаның Даргазының өөредилге адырынга шаңналдарын болгаш грантыларын тургузарының дугайында" доктаалында дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1 пунктуга дараазында абзацты немээр:

" — эң-не эки дээр ХТК командаларына

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының грантыларын эң-не эки ХТК командаларына тыпсырының дугайында

1.Нинти чүүлдер

1.1. Бо дүрүм Тыва Республиканың Баштыңы - Чазаның Даргазының эң-не эки ХТК командаларына грантыларын (дараазында - грантылар) дээр конкурсту эрттиреринин чурумун тодарадыр.

1.2.Грантылар Тыва Республикага школачыларның ХТК командаларын (дараазында — ХТК командалары) деткиринге болгаш улаштыр сайзырадырыңче уланган.

1.3.Грантыларны ХТК командаларының чедишкениринин түннелдери болгаш "Тыва Республиканың ХТК шимчээшкени" республиканың хей-ниити аныяктар организациязының (дараазында — "Тыва Республиканың ХТК шимчээшкени" РХАО) эрттирер турары республика чергелиг "Азия төвү" ХТК лигазының оюннарының сезонунун түннелдери езугаар тыпсыр.

2.Конкурстун сорулгалары болгаш кылып чорудар ажылдары

2.1. Конкурстун сорулгазы — школачыларның ХТК оюнунун адырынга чогаадыкчы чоруун сайзырадырынга таарымчалыг байдалды тургузары.

2.2. Конкурстун кылып чорудар ажылдары:

- талантылыг ХТК командаларының аңгы-аңгы деңгелдег конкурстарга киржиринге таарымчалыг байдалды тургузары;
- талантылыг аныяктарны тодарадыры болгаш деткири;
- уругларның болгаш аныяктарның чогаадыкчы коллективтерин мөөңештирери;
- аныяктарның чогаадыкчы идепкейин бедидери болгаш сайзырадыры.

3. Конкурстка киржиринге документилер дужаарының чуруму

3.1. Конкурстка республика чергелиг "Азия төвү" ХТК лигазының оюннарынга тиелекчилер болган ХТК командалары киржип болур.

3.2. Конкурстка киржиринин билдиришкенин чылдың-на май 10-га чедир Тыва Республиканың Чазаның чанында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналдарын болгаш грантыларын өөредилге адырынга тыпсыр талазы-биле конкурс комиссиязы (дараазында - комиссия) хүлээп алыр. Комиссияның составы болгаш дүрүмү бо доктаалда бадылаттыңан.

3.3. Грантыже билдиришкениге команда болгаш оң ажил-чорудулгазының, чедишкениннин, үрө-түннелдеринин

Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың февраль 19-та № 164, 2008 чылдың март 24-те № 169, 2009 чылдың июнь 15-те № 276, 2010 чылдың июнь 10-да № 249 доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар

2012 чылдың январь 23 №14

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Дараазында доктаалдарны күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың февраль 19-та "Тыва Республиканың Чазаның чанында Терминология комиссиязының составын болгаш оң дугайында дүрүмү бадылаарының дугайында" №164

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазының чыл санында үш грантызы.;

2) 2 пунктуга дараазында абзацты немээр:

" — эң-не эки дээр ХТК командаларына Тыва Республиканың Баштыңы - Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында.;"

3) Тыва Республиканың Баштыңы - Чазаның Даргазының грантыларын эң-не эки дээр ХТК командаларына тыпсырының дугайында дараазында дүрүмү немээр:

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың май 18-те №642 доктаалы-биле бадылаан.

дугайында тодаргай медээлер болгаш оон-даа өске материалдар кирген турар.

3.4. Команданың документ болгаш материалдарында дараазында чүүлдер кирер:

— команданың удуртукчузунун (капитанының) паспортунун хоолгазы;

— таныштырылга ("Тыва Республиканың ХТК шимчээшкени" РХАО-дан характеристика болгаш бадыткал бижик);

— "ХТК оюннарының сезонунга киришкенин түннелдеринин дугайында документилеринин хоолгалары (дипломнар, сертификаттар болгаш о.ө.);

— команданың удуртукчузунун (капитанының) бажыңының адреси, телефону;

— конкурска хамаарылгалыг фото болгаш видеоматериалдар (херек апарза).

3.5. Конкурстка дужааттыңан материалдарга хамаарыштыр сайгарылгалар болбас, оларны эгитпес.

4.Конкурстун түннелдери

4.1. Конкурстун түннели-биле комиссия июнь 5-тен орайтатпайн, Тыва Республиканың Баштыңының - Чазаның Даргазының чылдың-на июнь 20-ге чедир бадылаары үш эң-не эки ХТК командаларына грантыларны тыпсырының дугайында шийтирерин үндүрер.

4.2. Грантыларны Тыва Республиканың Баштыңы - Чазаның Даргазы комиссия кижигүннери болгаш массалыг информация чепсектеринин төлээлери турда тыпсыр.

5. Акша-хөреңги хандырылгалы болгаш шаңналдарының хемчээлдери

5.1. Грантыларже акша-хөреңги Тыва Республиканың республика бюджетинин Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызынга көрдүнгөн акша-хөреңгизинден аңгылаттынар болгаш грант алыкчыларының агар саннарыңче июль 15-тен орайтавайн шилчиттинер.

5.2. 1-ги черни алган ХТК командазы 100 000 рубль хемчээлдиг грантыны алыр.

5.3. 2-ги черни алган ХТК командазы 30 000 рубль хемчээлдиг грантыны алыр.

5.4. 3-кү черни алган ХТК командазы 20 000 рубль хемчээлдиг грантыны алыр.;

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдың күүселдези дээр контрольду Тыва Республиканың Аныяктар херектеринин болгаш спорт талазы-биле яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың июнь 15-те "Тыва Республиканың Чазаның чанында Терминология комиссиязының составына өскерилгелер кириеринин дугайында" № 276 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың июнь 15-те "Тыва Республиканың Чазаның чанында Терминология комиссиязының составына өскерилгелер кириеринин дугайында"

Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың декабрь 14-те № 1392 бол 2007 чылдың май 15-те № 604 доктаалдарына өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың январь 30

№ 18 Кызыл хоорай

2011 чылдың июль 1-де Федералдыг "Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларына өскерилгелер кириеринин дугайында болгаш транспорт дериг-херекселдеринин техниктиг көрүлдезинин дугайында" № 170-ФХ хоойлуга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың декабрь 14-те "Тыва Республикада кол өртектер (тарифтер) политиказының дугайында" № 1392 доктаалы-биле бадылаан барааннарга, продукцияларга болгаш ачы-дузаларга өртектер (тарифтер), немелделер даңзызынга ында 1 пункту иштики 1.6, 1.7 иштики пунктулар-биле немел, дараазында уткалыг өскерилгелерни кириер:

"1.6. Техниктиг көрүлдө эрттиргени дээр төлевириң кызыгаарлаан хемчээли;

1.7. Техниктиг көрүлдө талонунун хоолгазын долдурарыңа чарыгдалдарның

Бойдустун тураскаалы "Дус-Хөл" хөлдүн онзагай камгалал чурумунга өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың январь 30 № 20 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың февраль 28-те "Тыва Республиканың девискээринде республика ужур-дузалыг бойдус тураскаалдарының дугайында" № 294 доктаалы-биле бадылааны бойдустун тураскаалы "Дус-Хөл" хөлге онзагай камгалал чурумун кириер;

1) үш абзапта "рекреационнуг ажил-чорудулгалыг зона адааның" деп сөстөрни ап кааптар, "Дус-Хөл" хөл деп сөстөрниң соонга, ажил-чорудулгалыг оожум зона адаандан аңгыда," деп сөстөрни немээр;

2) тос абзапта "ажыл-чорудулгалыг оожум зона адаа" деп сөстөрни ап кааптар;

3) 12 абзагы дараазында редакция-биле кириер:

"— хөлдүн малгажын болгаш өске-даа чүүлдерин чыыры, а ол ышкаш эрик шугумундан ыңай өскээ көжүрери.;"

2. Тыва Республиканың Бойдус курлавырларын камгалаар болгаш ажылгаарының адырынга хайгаарал талазы-биле албан

№ 276 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның чылдың июнь 10-да "Тыва Республиканың Чазаның чанында Терминология комиссиязының составына өскерилгелер кириеринин дугайында" № 249 доктаалын.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

кызыгаарлаан хемчээли.;"

2. Тыва Республиканың Чазаның чылдың май 15-те № 604 доктаалы бадылаан Тыва Республиканың Даргазы-биле албанының дугайында Дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 5.14 пункту дараазында у иштики 10 пункт-биле немээр:

" 10) техниктиг көрүлдө эрттиргени төлевириң кызыгаарлаан хемчээли

техниктиг көрүлдө талонунун хоол долдурарыңа чарыгдалдарның кызылаан хемчээлдери.;"

2) 5.15 пунктунун иштики 8 пункт күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаал ону албан-езузу парлаан хүнүнден болгаш 2011 чыл январь 1-де тургустунган хоойлуга, хамаарылгаларыңа тараар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

"Дус-Хөл" хөлдүн камгалал чурумун талазы-биле хайгааралды, контрол чорудар.

3. Республиканың "Тыва Республиканың девискээринде онза камгалалдыг бойдус черлеринин талазы-биле Дирекция" албан чери бойдустун онзагай тураскаал болур "Дус-Хөл" хөлдүн онзагай камгалал чурумун хандыраар хемчеглерин ап чорудар.

4. Тыва Республика талазы-биле Росбойдусхайгаарал эргелели Тыва Республиканың бойдус ажылгалыг талазы-биле эргелел-биле кады эмнээл малгажын болгаш Тыва Республиканың девискээринде бойдустун эмнээр шына курлавырларынга хамааржыр өскөк чүүлдеринин ажылгалыңа болгаш ажылгаарының талазы-биле эргеге лицел байдалдарыңа хыналдаларны оргастаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың ноябрь 1-де № 464 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың январь 30 № 34

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың ноябрь 1-де "Тыва Республиканың организацияларына инвалидтерни ажилга тургузары-биле аңаа көрдүнгөн ажылчын олуттарны тургузарының дугайында" № 464 доктаалында дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалдың 3.4 пунктуларында "күш-

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың февраль 16-да № 45 доктаалына өскерилге кириеринин дугайында

2012 чылдың февраль 6 № 46

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың февраль 16-да "Тыва Республиканың күрүнениң албан чери "Тываның Ю.Ш. Кюнзегеш аттыг ном үндүрер черин тургузарының дугайында" № 45 доктаалының 2 пунктузунга өскерилгени кириер,

"Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын" деп сөстөр "Тыва Республиканың Чер болгаш өңчө хөреңги хамаарылгаларының яамызы" деп сөстөр-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың апрель 11-де № 458 доктаалының 1 пунктузунга өскерилге кириеринин дугайында
2012 чылдың февраль 7 № 51 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың апрель 11-де "Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналын эртем болгаш техника адырынга тургузарын бадылаарының дугайында" № 458 доктаалының 1 пунктузунга "чыл санының үш шаңналы" деп сөстөрни "чыл санының алды шаңналы" дээр сөстөр-биле солуп, өске-

рилгени кириер.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдың күүселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадының социал политика эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 1994 чылдың август 29-та № 349 доктаалын күжүн чидирген деп санаар
2012 чылдың февраль 15 № 80 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 1994 чылдың август 29-та "Унелиг металлдарның болгаш даштарның фондузун ажыглаары

болгаш тургузары, учедунуң дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 349 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Экономика яамызының коллегиязының составынга өскерилгелер кириеринин дугайында
2012 чылдың февраль 15 № 83 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың май 30-де № 341 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Экономика яамызының коллегия составынга дараазында өскерилгени кириер:

а) коллегияның составынче Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы К.Д. Тас-оолду кириер;

б) Э.О. Натпий-оолдуң албан-дужаалын

дараазында редакция-биле кириер: "Тыва Республиканың Бизнес-инкубатор" күрүнениң бюджет албан черинин директору";

в) Ч.В. Чүлдүмнүн албан-дужаалын дараазында редакция-биле кириер: "Тыва Республиканың Туризмниң информация төвү" күрүнениң албан черинин директору"

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының дугайында Дүрүмге өскерилге кириеринин дугайында
2012 чылдың март 20 № 110 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың январь 24-те № 15 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың бадылаан Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының дугайында Дүрүмге 11.6 (1) пунктуну немеп, дараазында уткалыг өскерилгени кириер;

"11.6 (1). Ведомство адааның албан черлеринин, ооң иштинде Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекзинин 278

чүүлүнүн бирги абзазының 2 пунктузунда көрдүнгөн таварылгада ведомство адааның албан черлеринин удуртукчуларындан күш-ажыл керээзин соксадырының дугайында шиитпир хүлээп алыр төлээлеттирген удуртукчуну албан-дужаалга томуйлаарын болгаш хостаарын чорудар."

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. МОНГАЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың июль 5-те № 832, 2007 чылдың март 7-де № 338 доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар
2012 чылдың январь 23 № 7 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Дараазында доктаалдарны күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың март 7-де "Агроүлетпүр комплекзиниң адырында ажылдап турар эртемденнерни деткиринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тургузарының дугайында" № 832 доктаал;

Тыва Республиканың Чазааның 2007

чылдың март 7-де "Агроүлетпүр комплекзин хөгжүдери" мурнады хөгжүдөр национал төлевилелди боттандыраарынга эки көргүзүглери дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарының дугайында" № 338 доктаалы.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 14-те № 738 доктаалынга өскерилгелер кириеринин дугайында
2012 чылдың январь 30 № 22 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 14-те № 738 "Тыва Республиканың биче хемчээлдиг эштингелеринге чоруурунга суг объектилерин кыглаарының чурумнарын болгаш кыгларга кижилерин амы-тынын камгалаарының Чурумун бадылаарының дугайында" № 738 доктаалынга дараазында өскерилгелерни кириер:

1. Тыва Республиканың биче хемчээлдиг эштингелеринге чоруурунга суг объектилерин ажыглаарының чурумнарында:

а) 1 бөлүктүн 1.10 пунктузунда "хемелер болушкуннары" деп сөстөрни "хемелер болушкуннар" деп сөстөр-биле

солуур, "сугга болушкуннар" деп сөстөрни "сугга болушкуннарга" деп сөстөр-биле солуур;

б) 2 бөлүктүн 2.2 пунктузунда: "хемениң учет номунга" деп сөстөрни "хеме номунга, учет талазы-биле" деп сөстөр-биле солуур;

"спортчу" деп сөстөрниң соонда ийи болгаш үш абзацтарга "парустарлыг" деп сөстөрни немээр;

в) 2 бөлүктүн 2.5 пунктузунун иштиги 4 пунктузунда "олуттарга" деп сөстү "олуттар" деп сөстөр-биле солуур;

г) 3 бөлүктүн 3.6 пунктузунда "милиция" деп сөстү "полиция" деп сөс-биле солуур;

д) 3 бөлүктүн 3.18 пунктузун дараазында редакция-биле кириер:

" 3.18. Биче хемчээлдиг хеме эжиндиришкениччү үнүптерде болгаш баазаже эеп келгенде, учет журналынга чурум аайы-биле бижилге турар: хемениң кыдында дугаары, хеме башкарыкчызының ат-фамилиязы, хемениң үнген шагы, эжиндиришкенин сорулгазы болгаш маршруду, чедер чери, баазаже эеп келгенин херек кырында үези;

е) 4 бөлүктө 4.2 пунктуда "дүүшпес биче хемчээлдиг хемелер" деп сөстөрни "биче хемчээлдиг хемелер, дүүшпес" деп сөстөр-биле солуур;

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың апрель 11-де № 458 доктаалынга өскерилгелер кириеринин дугайында
2012 чылдың январь 30 № 23 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың апрель 11-де "Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналын эртем болгаш техника адырынга тургузарының дугайында" № 458 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:

а) 3 пунктуда "эртем болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "болгаш эртемниң" деп сөстөр-биле солуур;

б) 4 пунктуда "Чазак Даргазының Канцеляриязы" деп сөстөрниң соонга "болгаш Чазак Аппарадынга" деп сөстөрни немээр;

Тыва Республиканың Чазааның боттандырганы-биле азы үениң негелдезинге дүүшпес апарганындан күжүн чидирген деп санаан доктаалдарның даңзызынга өскерилге кириеринин дугайында
2012 чылдың январь 30 № 32 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың апрель 29-та "Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында" № 287 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазааның боттандырганы-биле азы үениң негелдезинге дүүшпес апарганындан күжүн чидирген деп санаан доктаалдарның даңзызының 308 пунктузун

ж) 4 бөлүктө 4.4 пунктуда "2-5 пунктулар" деп сөстөрни "2-3 пунктулар" деп сөстөр-биле солуур;

2. Сугга кижилерниң амы-тынын камгалаарының чурумунда:

а) 1 бөлүктө 1.10 пунктуда "милиция" деп сөстү "полиция" деп сөс-биле солуур;

б) 3 бөлүктө 3.2 пунктуда "милиция" деп сөстү "полиция" деп сөс-биле солуур.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2) эртем болгаш техника адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналының дугайында Дүрүмнүн 10 пунктузунда "эртем болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "болгаш эртемниң" деп сөстөр-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Доктаалдың күүселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының Социал политика эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

күжүн чидирген деп санаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың апрель 21-да "Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 24-те № 176 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында" № 134 доктаалының чорудуун 2011 чылдың апрель 29-тан катап кириер.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың октябрь 5-те № 1177 доктаалынга өскерилгелер кириеринин дугайында
2012 чылдың январь 30 № 25 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың октябрь 5-те "Тыва Республиканың аныяк эртемденнерин деткиринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларының дугайында" № 1177 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалдың 4 пунктузунда "эртем болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "болгаш эртем" деп сөстөр-биле солуур;

2) Тыва Республиканың аныяк эртемденнерин деткиринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында Дүрүмде:

а) 2 пунктуда: бирги абзацта "эртем болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "болгаш эртемниң" деп сөстөр-биле солуур, "эртем, өөредилге черлеринин болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "өөредилге

болгаш эртем" деп сөстөр-биле солуур; ийги абзацта "эртем, өөредилге черлеринин болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "өөредилге болгаш эртем" деп сөстөр-биле солуур, "массалыг информация чепсектеринге" деп сөстөрни "парлалга" деп сөс-биле солуур;

үшкү болгаш дөрткү абзацтарда "эртем, өөредилге черлеринин болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "өөредилге болгаш эртем" деп сөстөр-биле солуур;

б) 4-6 пунктуларда "эртем болгаш аныяктар политиказы" деп сөстөрни "болгаш эртем" деп сөстөр-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Доктаалдың күүселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының Социал политика эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың сентябрь 9-та № 446 доктаалының 2 пунктузунга өскерилге кириеринин дугайында
2012 чылдың февраль 6 № 45 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың сентябрь 9-та "Тыва Республиканың күрүнениң "Тываның аныяктары" солунун редакциязы" автономнуг албан черин ам бар бооп турар күрүнө албан черинин хевирин өскертиринин аргазы-биле тургузарының дугайында № 446 доктаалының 2 пунктузунга өскерилге кириеринин

дугайында доктаалдың 2 пунктузунга өскерилге кирип, "Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамы" деп сөстөр-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

КАРА-ХӨЛГЕ КЫЗЫЛ ШУУРГАН

(баллада)

1

Кызыл чалбыш чалгып чайнаан
Кызыгаар чок чалбак эзим
Суурдува айыыл диргеп,
Сунами дег шурап орган.
Парашюттап октаан шериг
Барган ояар чеди хондур
Өрттү дозар дилиндекти
Аштап, казып кызыгаарлап
Өлүр тынын утуп каапкаш,
Ажылдааштың турупканнар.

Чалбыш бүргээн чуктук арга
Садырткайнып хып-ла турган.
Снарядтар казылган дег,
Сынып ушкан эзим даажы
Чалым-хаяа чаңгыландыр
Кадыр-каскап ийни өрү
Каанайнып-хоонайнып,
Дошкун чаңнык динмирээн дег,
Дозар аажок өрт-даа келген.

— Авай! Авай! Өлдүм-не — деп,
Алгырган оол угаан-кут чок
Өзен өрү маңнап-ла каан.
Арга чарык бедик сындан
Ажа халаан кызыл шуурган
Дедир хаттың күжү-биле
Дээрбектей удур келгеш,
Сес оолдун амы-тынын
Четкеринге хаартып чипкен.

Карак-кулаа, өкпе-баары
Кара ышка харлыккаштың,
Отту тынган чалыы оолдар
Олчаан ыт чок сураг барган...
Чалбыш аастыг кызыл дириң
Садырт-сидирт ужуң эрткен.
Шаараарган кара арга
Шаа төнүп ондал-ыстаан,
Улуг аарыг кижилер дег,
Удур-дедир тендин-мындың...
Хөө кара ыжы-бузу
Хөөнгө дээр кончуу сүргей.

2

Кара-Хөлге болган өрт дээш,
Каргыш салыр бодавадым.
Буруулуглар бачыт-чудун
Бурган боду шиндип көөр.

Өрттөн өлгөн өске киж
Төлү дээштиң ыглап ор мен.
Өөрүм шупту меңээз катчып,
Төрзөн чер дээш, ыглашкан бе!

Куштар үнү шимээн барган,
Кударалым улам аар-дыр.
Куу куш хөлгө дүннеп хонмаан,
Куу ыштан дескеннер боор.

Сүт-Хөлге, Кара-Хөлге
Сүзүүм читпээн звейикпе.
Чүү киж иулуг өрттү
Сидирт кылдыр кыпсы каапты!

Тооруктук ногаан пөштер,
Дооза хып тур, ий, дадай!
Чеже аңнар, чеже чимис —
Черниң байлаа куюк болду...

Кандыг кончуг нүгүл-хинчек
Кара-Хөлга онаашкан чоор!
Өрттөн өлгөн кижилер дээш,
Өзүм-баарым ыжып ийлээн.

Боостаага карак чажы
Борбачайнып тырлып кээр-дир.
Бодал-сагыш куруг хоозун,
Бойдус чокта, канчап чурттаар?..

Чазый киж салган одаа
Чалбырааш бооп хып үнгеш,
Оттук шуурган күжү-биле
Ногаан тайга шыва алган.

Ону билер кожолары
Сартыын чигеш ыттаваан.
Ногаан эзим каас байлаа
Садырткайнып хып төндү.

Өрттүн чажыт ээзи сени,
Бурган караа соора көрбес.
Өөдежок бодун хуунга
Буктун оруун изеп алдың.

Караа ыштыг кызыл аза,
Кара-Хөлде изиң ам чок!
Тынар агаар сеңээ четлес.
Тывада эвес, тамыда сен!

3

Амыдырал өрт-биле
Төне бээр деп уjur турбаан.
Ам даарта, сонгузу хүн
Төрзөн черге чаашкын чаар.

Чечек-чимис база катап
Черни шимей тынгара бээр.
Челээш каазы алдын хүнге
Сеткил човаан өөртү бээр.

Чаштар биле көгө-буга
Кудумчуну өөртүп турда,
Чаяан-салым киж хөңнү
Кударалдан хосталы бээр.

Боостаамның тунук үдүн
Бодал каазы эмнеп-домнаар.
Боралгактыг аржаан сугну
Бойдус боду арыдыр чуур.

Амыдырал далай-устан
Буктун бузут арнын өттүр
Алдын хүнге катап диллип,
Арыг агаар күжүн эккээр.

Арыг-чаагай үре-сады
Ногаан эзим тыны-биле
Аравыска ажы-төлдүн
Оол, кызын чаяап шаңнаар.

Чазак күжү — чоннун соруу
Чалгынныг куш-биле дөмөй.
Чаңгыс аай бооп багана дег,
Сагыш-сеткил демин кадаал!

Кааң-халыын изиг хүннер
Далай тынын үзе богбас.
Кара булут оон үнгеш,
Даглар ажыр биске келир.

Амыдырал өрт-биле
Төне бээр деп уjur турбас.
Найырал ам — чаашкын болуп,
Төрзөн черни суггара бээр.

4

Көк дээрни көрүнчүктээн
Кара-Хөлдүн чалгыларын
Көрүп чорааш чарашынган
Карактарны канчап уттур.

Човаачал чон сактып эртер,
Шоюкканнар куду-даа көөр...
Арын-нүүрге эң-не дээштиг
Ак дашта тураскаалга

Чурукчу сен, оолдарның
Хүлүмүрзээн караан утпа.
Чурттуң аяс хаяазыңга
Хүннээркептеп чырып чорзун!

Төрзөн черге ынакшылдың
Үлегерин тудуп өлгөн.
Төрзөн чоннун чүрээнде олар
Үүлө-ижи-биле дириг.

Хүлээлгезин ыдык сагып,
Амы-тынын аңаа берген
Күштүг күзел-сорууңарда
Алдарыңар өлүм чок-тур!
15.06.12.

Уйнуктары — 147

Кол маадырның амыдыралындан төөгүнү
дыңнаан болгаш, демир-үжүүм «ажылдадыр»
ужурга таварыштым.

Кижиниң амыдыралыңа кандыг-даа үе-шаг
турар болдур ийин. Ооң шапкыны чамдыкта
шаптараазынның, моондактарлыг, шорулгактарлыг-
даа болур, бирде-бирде өөрүнчүг, каткы-хөглүг, аас-
кежиктиг болуушкуннар-биле дола-даа бээр.

«Каарган кара-даа бол, төлүн-
ге ынак» дижир ышкажыгай. Шы-
нап-ла, ие киж ажи-төлү дээш ты-
нын-даа бээринден чалданмас.
Ажи-төлү кадык-чаагай амыдырал-
дыг, толтуг-кижизиг, ажылыңга
туруштуг чоруурун күзээр. Оларга
таварышкан бергелерни «Мен-даа
болза ооргамга чүктөп эртсимзе
ажырбас» дээр.

Ындыг кижилерниң бирээзи —
ССРЭ үезиниң маадыр иези,
МЧАЭ тургустунарындан эгелээш,
(Бай-Тал сумузуңуң «Сталин» аттыг
колхозу 1948 чылда тургустунган,
«Бай-Тал» совхозу 1973 чылда эде
тургустунган) колхозунга, совхо-
зунга, КУБ-ка муң-муң малды
өстүреринге улуг үлүг-хуузуң кири-
ген Бичии-Уруг Делгерова Чөгээ
болур. Ооң эртип келген амыды-
ралын ижин кара чокка силерге
таныштыралын диледим:

«Мен амыдырал-чуртталгамны
мөңгө доштар кырында үнүп чы-
дар меңги чечээнге дөмөйлээр мен.
Ол дош кырында кылаңнашкан,
торгу дег салбактарлыг, янзы-
бүрү: сарыг, кызылсымаар-хүрөң,
маңган ак, ак-көк өңнерлиг кай-
гамчык чечектерниң шыдамык,
чүткүлдүг, туруштуг деп чүвезин
кайгаар мен. Олар ышкаш берге
амыдыралды көрүп, 16 кады
төрзөннеримниң эң улуу болганым
шын чүве. Сыгыр даң бажында
тургаш, хаяа даглар бажынче
херелденип ажып чорда, бедик
сыннарның одар-белчириңден
хоюмну ай деп үндүреримге, баш-
кылыы Хемчик хемче кирип турда,
сонгулары сын бажында олчаан
болур чүве. Шиштелип үне берген
хая-чалымнар кырындан хемни
көөрүңгө кижиниң холдарында
дамырлар сагышка кирер, өглер
— бичии өөкчүгештер-ле. Бүгү
назынымда телегут (делег) уктуг
оол-биле кыштың соогу, чайның
изии дивейн малчыннап келдим».

Бичии-Уруг өгленирде 15-16
хар үези, а ооң кады өгленген эжи
Чөгээ 22 харлыг турган. Чаңгыс
өгте чурттап турза-даа, 2-3 айлар
иштинде чаңгыс ыаш орун (тол-
чанка) кырынга кады удуп-даа
чорбааннар. Эртен чер безин чы-
рываанда Чөгээ аш-чемин кылып
каапкан, кажазының иштинде
малын көрүп, анай-хураганна-
рының «тотпастарын» мыйыс
эмиски-биле эмзирген турар, а
инектерни Бичии-Уруг боду саар
чораан. Чоорту ийи аңгы өг-
бүлениң төлдери чоокшулажып,
бот-боттарын билчип эгелээн. Бир
катап Чөгээ чылыг хөрөктээжин
Бичии-Уругнуң экинге сала аарак
куспактай каапкаш, кыстың чаак-
тарын суйбап чоруй, бажындан
чытай каапкан. Бичии-Уруг ооң
соонда хой кадарып чораанда,
Чөгээниң дискетериниң кырынга
инчегин салгаш, бажын оолдун
хөрээнге үстүргеш, кум кыннып-
даа алып апарган. Шак-ла ынчаар

ийи киж иш хемниң белдиринде
Улуг Овааның чанынга хоюн
доктаадып, аш-чеминиң дээжизин
чажып, ак-көгүн баглап, кады-ла
хүнзээр.

Бир хүн Бичии-Уруг хоюнун
бажын дозуп чорда, Чөгээ Хорум-
нуг оруктун баарында Чалым-
Хаяның (Сарыг-Хая) баарындан кы-
лымал кармаа-биле элээн хөй
сарыг-кудурук кадыргыларны
сыырткыштап эккелген. Чөгээни
Бичии-Уруг: «Бөгүн олчалыг хүн
болуп тур, чаа төрзөн ийи хура-
ганын инчеге суккаш, дуу турган
Кара-Дыттың чоон кара дытта-
рының аразында салып кагдым,
эккел көрөм, эзирим» — дээн
сөстери-биле уткуп алган. «Ынчап
көрөй, бо балыктар-биле чаагай
мүндөн кылып көрөм, эжиkey» —
дээш, Чөгээ маңнап чорупкан. Хүн
Улуг-Даштың белдерин эрткеш,
Көк-Чарык, Кызыл-Чарык сынна-
рының шыпшык бажында олуруп
эгелээн. Аныяктар чаныпканнар.

Бир чылын, часкаар, дагларның
хары аландылап, хар чечектери
«соастаарларның» узун салбак-
тары көстүп, аал өдээниң девис-
кээри эрип, хек-даваннарның,
агының баштайгы өзүмнери көстүп
эгелээн үеде, эртен эрте, хүн чаа-
ла даглар баштарыңа хаяаланып
эгелээнде, Чөгээлерниң аалыңга
үш айттыг киж чедип келген. Ыт-
тарның ээргизин дыңнааш, Чөгээ
биле Бичии-Уруг үне халышканнар.
Башкызында айттыг кижини Бичии-
Уруг дораан танып кааш, өгже
дедир киргеш аяк-сава, аш-чемин
белеткеп эгелээн. Чөгээ аалчылар-
биле мендилешкеш, танывазы хө-
рээжен кижиниң айттан дүжөринге
дузалашкан. Келгеннер айт баштыг
шевергин баглаашка айттарын баг-
лааш, чолукшуп турганнар. Бажы-
ның кастыктары бичии көгерип
эгелей берген-даа болза, эрести,
мерген-угаанның кончуг угбайны
Медеш дээр болган. Ол Бичии-
Уругну азырап өстүрген даай-
авазы.

Өгге чугааны даай-авазы
эгелээн:

— Че уругларым, мээң келген
херээм, күдээм бар деп чүвени
дыңнааш, сагыш-сеткил өөрүшкү-
маңнайлыг келдим, ам канчаар
кудаларымга ужуражып, хүр-чол,
амыр-менди айтыржыр дээш чор
мен. Каш хонук иштинде бо
оолдар мал-маганыңар көржүп
берзин дээш эдертип алдым — деп
мындыг.

Бичии-Уруг Чөгээниң саап
эккелген тостан дүптөп кылган ыяш
хумунунда сүдүн хайынган ша-
йынче куда каапкаш, шагда-ла бе-
лен бызаа кежи тулуп хапта чинге-
тарааны, тавактар долу ээжегей,
ааржы-саржагы, үүргене кадык-
ты, хөнек долдур сүттүг шайны ку-
дуп, даай-авазын, думазы Делгер
Калдар-оолду, күдээзи Адыгны
чемнениринче чалаан.

Ол-ла хүн өгленишкен
ның дөргүл-төрели өгге
кылдыр чыгып, чаа ак ө
хөөрежип, шайын бузуп,
селзэн солчуп, амыр-ме
чолукшуп турган. Кыс уру
кулактарында сыргалар,
рында каасталгалар-л
Улгады берген кырганнар
даңзаларынче таакпын
каапкаш, амыр-мендизин
жып турар өйде, күдээзи
тура халааш, тыва өгнүң
бүрүнү-биле чазааш, б
берип турарын дыңнаткан.

«Че кыстарым, мээң де
ден дүжүргөн таалыңнарым
чемни, Мөңгүн-Тайгавысты
ганнар ээдин улуг куда
баарыңа хүндүлөп салып
деп, Чөгээниң талазында
чугаалаан. Теле-Хөлдөн
Хөлдөн) келген кудаларын
төжүн салып хүндүлээн.

«Кускунугнуң баарың
дук касса үнмес деп бе?

Кунда кара бичии
кудалаа албас деп бе?» —
гаалааш Бичии-Уругнуң
авазы йөрээл салып, чэ
торгудан даараан тонну,
хураган кежи тыва б
күдээзинге угулзалап,
даараан идикти белекке с
оларның өөнге презент ш
база бергеш: «Хүрегенниң
көрдүм, хүрөң-дайның
салды, ажылдаар-ла оол
ачылыг-буянын чор, оглу
сынмас малдыг, хөй ажы-
болур силер» — деп йөрээп
Көгээрлерде тыва араганы
улуг улус амзаар, аныякта
ижер деп семевес, ону таны
турган, ынчалза-даа оюн-т
даа үзүктөлбээн. Ынчаар-
бүлө болуп чурттап берген

Бичии-Уругнуң хөй ажы-т
болур күзели бүткен: «10 у
божудум, баштайгыларын
боду божуткан. Тудугжу, у
хинин кезип алыр киж. Эге
аажок бергедеп турган, мал
зи Донгурак оглу Калдар-о
айтырып алган чораан. Мал
малдавышаан хөй уруглары
азырап алган бис».

Бир удаа Бичии-уруг Делг
наның аалыңга Салчак Ка
хөрекович, Анчымаа Амы
овна, «Сталин» колхозунуң
газы Салчак Шөмбүл, агр
Александр Дуров дээш, хө
даргалар келген. Аалчылар
чынның кажазының делге
анай-хураган кажаларының
рымчалыын, девискээрниң а
силиин сонуургап көргөн. Чөг
күскү семиртилгени, уксаажы
ганы, кыргылданы эки чорут
дээш социалистиг чарыштың
накчыларының санынче кирген
ышкаш Бичии-Уруг Ада-
дайынының үезинде фрон
дузазы, ачы-хавыязы дээш
шаңнаткан.

Бо хүннерде 10 ажы-төл
аразында малчыннар, мал э
лери, башкы, эмчилер бар. С
ада-иезиниң ажылга кызын
дөзөп алган, амыдыралы к
байлак чурттап чоруурлар. Уй
тары — 147.

Бараат ДЕЛЕГ-ОО

Бай-Тал суур.

ХҮРЕШ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КУБОГУ — ЭРЕС КАРА-САЛДА

● РЕПОРТАЖ ●

Тыва Республиканың Национал хүреш федерациязы улуг-хүнде аарыкчыларга белек кылдыр "Федерация-ның кубогу" деп маргылдааны органиастаан. Мындыг ай санында болур маргылдааның деңнели Шагаа, Май 1, Май 9 болгаш Наадымда болгулаар тыва хүреш маргылдаазына дең болур болгаш спортчулар чедишкенин киржилгези-биле боттарына чыл

төнчүзүнде үндүрер рейтингилеринге немелде баллдарны чедип ап болур. Июль 8-ке чедир түңнелдер езугаар рейтингилерни алыр болза, Эрес Кара-Сал 1800 балл-биле өске мөгелерден оранчок мурнап турар (Шагаа, Май 1, Май 9 маргылдааларына шүүгүлээш, тустузунда 600-600 баллды алган). Ийги черде — Сайын-Белек Түлүш, үшкү черде — Өвүрдөн Алексей Монгуш болган.

Тывалар кандыг кончук хүрешке ынак чон ыйнаан? "Өс-эртен келген улус, шынап-ла, тыва чонунуң хүрешке ынаан, берингенин кайгаар боор" — деп, айылбырлакчы Конгар-оол Онарның чугаалаары-ла шын. Маргылдаа 13 шакта эгелээр, а 12 шак четпээнде-ле чон "Хүреш" стадионун шыгырт чыгыы ээлеп-ен, спортчу сегиржип алыыш-ыннарны четтикпейн манап орлар.

Бо удаада солун, ынчалза-даа тказы арай-ла чегей, чонга бил-инмес болуп артып калган өргүзүг-оюн манаан улустуң алгазын часкан ышкаш болду. Стадионга бичии чүк машиназы-иле дөрт улуг дашты, бир демир ооскарны дажып эккеп кагды. Чон элээн болганда бир улуг-ла ага-боттуг аныак оол шөлче үнүп-елгеш, чон мурнунга даштыкы профессионал спортчулар дег, ртисчи байдал-биле байыр эдирип, мөгейгилээш, демги даш-арны доскаар кырынга дөртел-ирзин кыр-кырынга каттыштыр-ып каапты. Эң улуг даштын-енгизи 200 килден ара чок хире-олду. Чон-даа ол көргүзүгнү-нуургап, магадап, хол часкап, ыраары-даа хөлчөк. Оон демги-е машина база катап халдып-эрге, ол-ла маадырывыс дашта-ан, доскаарын чүдүрүпкеш, ынай-а болду. Чон арай-ла аңгадап-адып калды. Организакчылар-ында бир-ле чүүлдү чедир кыл-айн барды ышкаш. Мээң чанымга-рган кезек улус: "Ам кым ол-аштарны демги спортчу ышкаш-гелептерил деп чарлаар боор-еп, манап ордувус" — дидир. Чон-азына даш көдүреринге-өөрей чарлавап турган-даа бол-а, шөлде спортчу кымыл?, даш-арның деңгизи чечел дээн ышкаш-тырылгарга тайылбырны органи-акчылар кылган болза эки турган.

Маргылдаа Тываның Улустуң өмөйжизи Конгар-оол Ондар-ның юбилейинге тураскааткан-елегей чергелиг "Дембилдей" өөрейниң программаның бир-эзи болгаш ыңдыг турган боор, "Саян" ансамблинин, национал-батрның артистеринин танцы-амы-биле эгеледи. Олар "Эзир-

Караны" чараш тепкеш, тыва хүрештин девинини янзы-бүрү хевирлерин чонга көргүстү.

Чаңыл езугаар стадионну долгандыр мөгелер марштап, көрүкчүлерге байыр чедирди. Мөгелер аразында Күчүтен мөге Аяс Монгуш биле Арзылаң мөге Эрес Кара-Сал чок болганын дораан-на эскерип, ол дугайын чугаалажы бердивис. Ол аразында бо ийи мөге хенертен стадионну мурнуу талазындан үнө халчып-келдилер. Ийи чыл хире хүреш-шөлүнче үнмээн Күчүтенин чон-аажок улуг сеткил ханыышкын-биле, динмиттиг адыш часкааш-кыны, улуг кыйгы-биле хүлээп-алды. Ынак мөгезин чон, шынап-ла, сакты берген хире. Ийи мөге-кадактар солуканының соонда, шөл ортузунда хилиң пөс-биле шып-каан турган кубоктуң ажыдыш-кыны болду. Тыва Республиканың Хүреш федерациязының президенти-зи, Чазак Даргазының оралак-чызы Анатолий Дамба-Хуурак, Спорт яамызының оралакчы сайыды Радислав Наважап, Аяс Монгуш, Эрес Кара-Сал, Маадыр Монгуш олар ажытты.

Маргылдааның тугун Күчүтен мөгевис көдүргөн соонда, шыырак-дээн 128 спортчунуң хүрежи-даа-эгеледи. Бирги, ийиги салыгдар-да ат сураглыг мөгелеривис онаг-ларын чиик ажып турлар. Маңаа-база бир солун чүве Бай-Тайгадан-келген 15 харлыг Байыр Кашпык-оолдун киржилгези болду. Бо оол-шаа барып хоомай эвес мага-боттуг мөге боор хире, мырыңай-чаш деп болур төл үшкү салыг-да. Сынан-оол Алаш-биле ачыр-дачыр-тутчуп тургаш, октады. "Келир-үениң Аязы бо эвеспе" — деп чон-чугаалажып олурду. Бо салыг-да аныак мөге Чөөн-Хемчиктен Сер-гелең Ондар Ким Седен-оолду, Сонам Соян Начын Наважапты, Андрей Монгуш Буюн Бүрбүжүктү, Валерий Сендини Айдың Отчур-жапты, Мөңгүн-Тайгадан Аяс Кула-Александр Хууракты, Амир Хо-валыг Кара Алаңыны тус-тузунда-октаан сегиржип алыышкыннар-солун болду.

Дөрткү салыг-да Аяс Монгуш Аяс Кууларны, Эрес Кара-Сал Сергелең Ондарны, Андрей Хертек Валерий Сендини, Сылдыс Мон-гуш Маадыр Монгушту, Түлүш Сайын-Белек Андрей Монгушту, Сонам Соян Алаш Сынан-оолду, Алексей Монгуш Амир Ховалыгны, Ай-Демир Монгуш Оланас Семис-оолду тус-тузунда октап алдылар.

Ол аразында "Дембилдей" мө-рейниң киржикчилериниң аразына-хүреш маргылдаазы Арзылаң мө-ге Алдын-оол Кууларның удуртул-газы-биле эгелей берди. Бо база-делегей чергелиг деп болур солун-маргылдаа. Япониядан, АКШ-тан, Алтайдан дээш, оон-даа өске чер-лерден келген хөмөйжилер хү-решке күжүн шенешти. Бо маргыл-дааның түңнелинде хөмөйжи Мерген Куулар тергидээш, аът

шаңналын алды, ийиги черни Омак Ооржак алгаш, молдурга-биле шаңнатты. Үшкү черни Игорь Көшкендей алды. Оон шаңналы — ирт. База бир солун чүве, АКШ-тан келген негр омак-сөөктүг оолдун стадионга бодунуң тускай, хөмөй өттүнген күүселдезин чон-кончук сонуграды. "Дембилдей" мөрейиниң Гран-при шаңналын-чаалап алган хөмөйжи Аян-оол Самга автомашинаны тывысканы-маргылдааның байырлыг шинчизин-улам каастады.

Маргылдааның 16 шыырак-спортчуларының антропологтуг- (мага-боттуң янзы-бүрү хемчээл-дери) көргүзүглерин кадык-камгалал талазы-биле төп төөгү-ге арттыра-биле хемчээп алыр-деп турарын чарлакчы дыңнатты. Элээн болганда ол хемчээлдерниң-чамдык түңнелдерин чонга чар-лады-даа. Мөгелериниң узунун, деңгизин, өжүн шыңганнының-диаметрин, дөңмек шыңганны-ның диаметрин, хөрек диамет-рин, адыштаашкын күжүн хемчээп, чонга дыңнадырга, солун-на-дыр.

Сес мөге артканда Аяс Монгуш Сонам Соянга, Эрес Кара-Сал Сылдыс Монгушка, Алексей Монгуш Андрей Хертекке, Сайын-Белек Түлүш, Ай-Демир Монгушка-таваржы бердилер. Оларның баш-тайгылары тиилээн. Чартык фи-налга Эрес-Кара-Сал Сайын-Белек Түлүштү элээн үр тудушканының-соонда, буттааш октады. Аяс Мон-гуш Алексей Монгушту бодунуң-ынак аргазы-биле эгин содаандан-алгаш, чая тыртып каапты.

Чоннуң үр үеде манааны ужу-ражылга: Күчүтен Аяс Монгуш биле Арзылаң Эрес Кара-Сал түңнел салыг-да үр-ле ачыр-дачыр-тутчуп келдилер. Наадымга 17-катап шүглүп турар шаанда Аяс удур-ланыкчызын ша-даа четпейн ок-таар ышкажык. Бо удаада Эрес-Кара-Сал аңаа эң-не шыңгыы-удурланыкчы болган дээрзи бил-динип келди. Ынчанмайн канчаар, бирээде Күчүтенин ийи чыл мар-гылдааларга киришпейн келгени-улуг салдар чедирип турары илден, ийиде, канчаарга-даа 15 чылга-ден хар-назынның ылгалы база улуг-рольду ойнап турар деп бил. Канчаарга-даа, Аяс Монгуш шыы-рак дээн мөгелерни октап, түңнел-оюнга Эрес-биле сегиржип арт-каны дээрге-ле, бо хүнде ол Тыва-ның эң-не түрлүг мөгези боол-артпышаан хевээр дээрзи маргы-жыг чок.

Кажан судьялар ийи мөгени-хончулаштырар деп чарлаптарга, Аяс Монгуш Күчүтен аныак мөге-эжиниң тиилелгезин айтып, бодунуң-эгин содааның баан чежипти. Ийе, Күчүтен мөге бо удаада спортчу-байдалының кайы хире деңнелдин-көргүстү, а удаас бо айның төнчү-зүнде Чадаанага болур улуг хү-решке база Наадымда ол деңнел-оон-даа бедик чадага үнүп кээр-боор деп аарыкчылар идгеп арты.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ТР-нің Хүреш федерациязының кубогу; Тываның Улустуң хөмөйжизи, РФ-тиң алдарлыг артизи Конгар-оол Ондар моол өңүчү-биле; фестивальдың гран-при шаңналының эдилекчизи Аян-оол Сам шаңналга алган автомашинаның чанында; шүңүлген Арзылаң мөге Эрес Кара-Сал; 1-4 черлерни элээн мөгелер Эрес Кара-Сал, Аяс Монгуш, Сайын-Белек Түлүш, Алексей Монгуш олар хүрештин организакчылары удуртукчулар-биле; Сылдыс Монгуштуң шыңганын эмчиин хемчээп турары. Чуруктарны Чингис СААЯ тырттырган.

БЕЛЕТКЕЛДЕР ЧОРУП ТУРАР

«Чедер» курорттун 80 чылынга

Тыва Республиканың хоочун, үндезин «Чедер» курортунун удавас 80 чыл оюн демдегеп эрттирер. Бо төөгүлүг курорттун директору (кол эмчизи) Мergen Сүгдер-оолович Түлүштен ук байырлалга уткуштур белеткел ажилдары канчаар чоруп турарын сонуургап айтырарымга, ол мынчаар харыылады:

— Ийе, харын бистиң курорттун намдар төөгүзүн касканнап, кол-тарар болза аажок солун. Төгү материалдарын архивтен дилеп, тайылбыр ажылын чорудар болза эки. Ынчалза-даа эң-не кысказы-биле чамдык факт-барымдааларны допчулай аарак маңаа кириерин оралдажып көрейин.

Курорт девискээринин арыг-силининче, ногаанчыдылганынче, чаагайжыдылганынче онза кичээ-гейни угландырып ажилдадыс. Чайгы корпустарны септеп кылган, волейбол шөлүн чаарткан. Янзы-бүрү ужуражылгалар кылыры-биле концерт, оюн-тоглаа органи-застаар клубту база белеткээр. Юбилейвиске уткуштур Кызылга ачы-дуза марафонун организа-стаар бис. Ол-бо черлерден кел-гилээр аалчыларны канчаар уткуп алырының талазы-биле чижек планны, оргкомитетти тургузуп турар. Курорт унитарлыг бот-орулга-чарылга-биле амыдырап-чурттаар болганда, кирип алыр орулгавысты арбыдадырынче кол кичээнгейни угландырып турар бис. Кылып чорудар ажилдар шуут бажын ажыг чүве-дир ийин.

Чайгы үеде дыштаныкчылар 300 ажа бээр. Июнь айда 70 ажыг кады кошкандык оолдар, уругларны хүлээп алгаш, дыш-

тандырдывыс. А чеди айда чайгы лагерьге 300 ажыг уруглар дыш-таныр. Кыжын курортка 100 хире улуг кижилер кадыын быжыкты-рып ап турары өөрүнчүг.

— Коллективтерде хөй кижилер ажилдап турар бе?

— Ниитизи-биле 60 ажыг кижилер ажилдап турар, чайгы үеде оон-даа көвүдей бээр. Кижилер бүрүзү тус-тузунда онаашкан ажилынга онза харысалгалыг.

— Дузалал ажил-агыи тудуп турар силер бе?

— Амгы байдалда дузалал ажил-агыи тутпаска кайын боор, 65 инекти, хаванни азырап турар бис. Инектеривисти саап, езулуг инек сүдү-биле сүттүн шай-биле дыштаныкчыларыны хандырып турар бис. Дузалал ажил-агыи ам-даа хөгжүдөр сорулгалар мурнууста салдыган.

— Машина-техника-биле хандырылгачар кандыг ирги?

— Маңаа ажилдап келиримге, нарын айтырылгар хөй турган. Ийи машина бар, чаңгыс чүк машиназы идегелдиг чөлентигивис ол бооп турар. Чиик машинаны бодум му-нуп турар мен. Чаа машина садып алыр арганы база көрүп турар бис.

— Моон соңгаар сорул-галарыңар кандыгыл?

— Сорулгалар-ла хөй. Кышкы корпусту чүгле дыштаныкчылар чурттаар чер кылгаш, кожазынга эмнээшкин чорудар тускай черни кылырын планнап турар бис. Чайгы корпустарның орнунга дыштанык-чылар чурттаар ийи каът корпусту, курорттун ортузунга чаңгыс төп одалга черин база тудар. Чылдың дөрт эргилдезинде ажилдаар 150 оруннуг турисчи баазаны тургуза-ры база планда кирген. Келир үеде планнарыны, сорулгаларыны хөй. Бистиң ажилдакчыларыны чаңгыс эп-сеткилдиг, демниг ажилдап турарлар. Юбилейлиг байырлалыны тура-соруктуг, күш-ажылчы белеткелдиг уткууру — эчис күзеливис-деп, Мergen Сүгдер-оолович быжыг туруштуу-биле чугаалады.

Түннелинде чүнү чугаалап болурул: Тыва журналистерниң «адазы» хоочун журналист Таан-оол Попанашович Хертек моон мурнунда «Чедер» курорт дугайын бижип турган болгай.

«Чедер» курорту 80 харлаан байырлалын демдегеп эрттирер деп турар болганда, аңаа боттук болгаш материалдыг дузаны көргүзери күзүңгидир. Ажилдаа-ла чаа 2 чыл чедип турар директор Мergen Сүгдер-оолович ажилды бут кырынга тургузар дээш улуг оралдажышкыннары кылып турар кижилер болду. Аңаа быжыг быра, күштүг даянгыш негетинип турары илдеңдир.

Бораш ОНДАР,
Россияның Журналистер
эвилелиниң кежигүнү.

★ Бодалдар дизи

Кадыг-берге дүжүп бербе.

Латин мерген сос.

Бистер чурттавайн турар бис, а чурттаар боор бис деп идегеп чурттап чоруур бис.

Вольтер.

Сагыш-сеткилден арыг-чараш чуртталга, чүректин байы, арыг-шынчызы, өөрүшкү, идегел болгаш ынакшыл — езулуг байлакшыл ол-дур.

Г.Бичер.

Болуушкуннарның кандыг болу бээрин баш удур тодарадып шыдавас сен, чуртталганың ылап шыны ындыг ирги бе, чүнү-даа кылып шыдавас сен.

Роберт Маккаммон.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Объектин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каът тууру бажың	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2012 ч., 1 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.
ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы»
ААН таварыштыр ипотекага ап болур.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар В.О.Куулар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редак-торнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөре-дилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7350. Чагыг 78. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

"БЕЛ" АРЖААНЫ ЧАЛАП ТУР!

Ыдыктыг Бай-Тайгавыстың баарындан үнүп чыдар э аржааныныс "Бел" дыштаныкчыларны эмненип, кадык быжыглап, дыштанып алырынче чалап тур!

"Бел" аржаанынга дыштанып келген улуска өртөктер:

1. Улуг улуска - 250 рубль
2. 6 харга чедир уругларга - халас
3. 6 хардан 14 харга чедир уругларга - 125 рубль
4. 1-ги бөлүктүн инвалидтеринге - 125 рубль
5. 2-ги бөлүктүн инвалидтеринге - 175 рубль
6. Күш-ажылдың хоочуннарынга - 175 рубль
7. Маадыр иелерге - 125 рубль
8. Студентилерге - 175 рубль
9. Изиг точкаларга шериг эрттиргеннерге - 175 рубль
10. Чүк машиналары дээш - 150 рубль
11. Чиик автомашиналар дээш - 100 рубль.

Дыштанып келирде эрежок чугула шынзылга документи ап алгаш келирин сагындырып, чарлап тур!

Келиңер, дыштаныңар, эмнениңер!

"БЕЛ" аржааны чалап тур!

Ажыл берикчилериниң болгаш организацияларның бухгалтерлерини кичээнгейинге!

Россия Федерациязының Социал камгалал фондузунун Республика талазы-биле регион салбыры кээп турар кижилер организациязының адын шын эвес айтып турары-биле күш-кылыр арга-шинээн чидиргенде бээр үрелген хуудустарның сан көвүдөп турары-биле холбаштыр, ажилдакчы бүрүзүңге ола ажилдап турары организациязының долу адын болгаш кыска адаарын шын билир кылдыр информацияны бээрин сүмелеп турар.

Күш-ажыл кылыр арга-шинээн чидиргенде бээр хуудуст, долдурары-биле холбашкан айтырылгалыг болза, дарааз адреске кээр: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 104 "А", кабинет, телефон 2-16-71, РФ-тиң Социал камгалал фондуз, ТР талазы-биле регион салбыры.

ХӨГЖҮМ ХЕРЕКСЕЛДЕРИНГЕ ОЙНААР ДЭЭШ...

2012 чылдың июль 4-те Кур-Чер суурнун уругларның уран школазының директору школадан хөгжүм херекселдери ч дугайында билдирешишкин киирген.

Хөгжүм херекселдерин каш хүн бурунгаар оорлаан бо Школаның таннылы бир класстың соңгазы буступ калганын эс-кааш, ону шилдээр ужурга таварышкан, ынчалза-даа олче улус турганын эскербээр. Хөгжүм херекселдерин — ийи домбра балалайканың читкенин директор башкы чоктап каапкан.

Истелген илерээни болза, ол суур чурттуг сес харлыг оол хөгжүм херекселдерин апкаш, эжиниң бажыңының сарайынга ойнап-ойнап, шыгжап каан болган. Чүге ынчанганын айтырарга, бичии оол: "Эште биле хөгжүм херекселдеринге ойнаксааш" — деп харыылаан. Б оолдарны директор башкы оларның хөгжүмге ынакшылы д өршээген, а хөгжүм херекселдерин школага катап эгиткен.

Айдың ТҮЛҮ

ИХЯ-ның парлалга албан

"КЫВАР-ЧААР ЧҮҮЛДЕР"

"Кывар-чаар чүүлдер" деп аттыг операцияны экономиктиг ай-чок чорук болгаш коррупцияга удур эргелелдин эгелээшкини-биле руткан. Оон кол сорулгазы — кывар-чаар чүүлдер садып-сайгарыл-биле холбашкан кем-херек үүлгедиглерин илередип, тодарадып тывы Бо хемчегче Иштики херектерниң яамызының истелге салбыры ажилдакчыларын, ОШАЧКИ-ниң инспекторларын, кожууннарның иш-херектер килдистериниң ажилдакчыларын хаара туткан.

Түннелинде чогуур документиер чокка кывар-чаар чүүлдер са-сайгарып турган үш факт илерээр. Бензин кудар 43 станцияларны хың 200 литр кывар-чаар материалдарның шынарын хынаан. Бензин шынары марказынга дүжүп турар болган.

Анна ЛЯЛЮ

"Шын" солуннун үлетпүр килдизинин редактору Азияна Эре-ооловна Таунун авазы

Марина Өртең-Саловна ХОМУШКУНУ

хенертен мөчээни-биле холбаштыр аныяк коллегавыска, оон ка-төрээнеринге, чоок кижилеринге, дөргүл-төрелдеринге хан-кажыдалды илередип тур бис.

"Шын" солуннун коллективи.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаныйн Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың март 12-де эде бүрүткээр.
Херечилелдин дугаары—ПН №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны фактылары, дыңнадылгалы дээш авторлар боттары харыылаар.